SZABÓ EDE

Száz éve született

Emléksorok az élő Krúdy Gyuláról

Krúdy Gyula portréja 1925-ből (Diskay felvétele)

Életrajz legalábbis kétféle van: az egyszerűbb, a külsődleges szép sorjában elmondja, hogy az író 1878. október 21-én született Nyíregyházán, nagyapja 1848—49-ben hős honvédkapitány volt, a komáromi vár utolsó védőinek egyike, apja tekintélyes ügyvéd, anyja az idősebb Krúdy szegény kis cselédlánya: aztán következik az író gyermek- és ifjúkorának, későbbi pályafutásának részletes taglalása, szerelmeinek, barátainak felsorolása, intim részletek és pletykák, valóság és mendemondák ügyes vegyítése, majd a drámai vég: a beteg, elszegényedett, öreg és magányos író végnapjai, haldoklása, és elhunyta 1933. május 12-én, élete ötvenötödik évében.

A másik, a lélek önéletrajza, amely sokmindenben párhuzamos ugyan az előbbivel, de nem azonos vele: igazabb, mélyebb, őszintébb, teljesebb. De persze — ezt se feledjük — „szerepjátszóbb" is. Az őszinteség és a szerepjátszás nem mond ellent egymásnak. (Ha ellentmondana: hogyan tarthatnánk bárkit is nagy színésznek?!) Az egyszerű, a külsődleges önéletrajzzal szemben ez a másik, a bensőséges, az áttételes: igaz, bonyolultabb. De közelebb visz az író megértéséhez, mint az adatok tömkelege. — Krúdy több „semleges" önéletrajzot írt, kurta néhány mondatban, s írt hosszabbat is, amelyben kitért családja történetére. De hát ez mind merő adat- és emlékrecitálás, még akkor is, ha igen színes és élvezetes, sőt, telistele van anekdotákkal. Az igazi, a legbensőbb „lelki" önéletrajza: az „N. N." c. kisregénye.

Krúdy — tudatos művészi fogással — még a névtelenségen túl is igyekszik eltávolítani magától regénye „ismeretlen hősét", amikor a rövid, kétoldalas bevezetésben a világtól „lemaradt pasasérok", a molyette bundás múlt századi öregurak kosztümjébe öltözteti önmagát. Igen: önmagát, mert hiszen már az első fejezetben átvált az egyesszám első személyre, s arról az ódon nyíregyházi Krúdy-kúriáról kezd mesélni, ahol született. S a mottó is árulkodó: Emlékül ifjúságomnak. Még árulkodóbbak a kisregénynek azok a részei, amelyekben nagyapjáról, nagyanyjáról, szüleiről és egész családjáról vall, leplezetlen nyíltsággal és mindenben azonosíthatóan a külsődleges életrajzzal.

Schöpflin Aladár — nem ok nélkül — Krúdy „gordonkázását" emlegette. Az „N. N." viszont elejétől végig a Tücsökzenére épül. Prózában persze, de jóval Szabó Lőrinc előtt. S talán nem tévedünk, ha erről Dickens jut az eszünkbe, aki éppen Krúdy korának — az angol Viktória-kornak — volt a kedvenc regényírója. („A tűzhely tücske", amire gondolunk, igen gyatra írás ugyan, s Krúdynak még ötletet sem adhatott, de tudjuk: Dickenset nagyon szerette, és minden magyarul megjelent művét elolvasta...)

Dickens, Jókai, Walter Scott, sőt E. T. A. Hoffmann: érzelmesség és romantika, amelyhez kemény társadalombírálat és gyilkos irónia járult (ebben viszont Thackeray hatása is érvényesült), s Puskin és Turgenyev. Belőlük gyúródott volna össze a hatalmas Krúdy-életmű? E páratlan kincsek több mint százkötetnyi garmadája? Szó sincs róla! Hisz ilyen joggal fölemlegethetnénk mindazokat a korábbi és későbbi nyugati írókat, akiknek műveiről Krúdy szinte semmit sem tudott: Nervalt, Emily Brontet, Proustot, Virginia Woolfot, Valéry Larbaud-t és másokat, hivatkozhatnánk az Ezeregyéjszaka meséire (ahonnét a „Szindbád" nevet vette). Ady vagy Móricz éppoly jól tudta, mint ahogy mi is tudjuk ma már: Krúdy minden ízében magyar, eredeti, utánozhatatlan, s igazában nem is érthető meg tökéletesen másból, csak az akkori magyar valóságból. És mégis, vagy éppen ezért: európai. Nem múlt századi, ma is a mi korunk írója. Ha művei jó részében mesevilágot teremt is a köznapiságból, ha nosztalgikusan vágyódik is vissza a századvég, a saját fiatalsága korába vagy még régebbre, a biedermeierbe, ha sokszor bele is téved a — nála sosem giccses — szentimentalizmusba —, ha szerencsétlen, kártyás, italos, hajótörött alakjai (többnyire épp a becsületesek, az eszményeket keresők) afféle „méla Jacques"-ként — Shakespeare egyik legrokonszenvesebb figurája! — bolyonganak is az álmok ardennes-i erdejében: Krúdy maga, emberként és íróként sem volt soha érzelgős, kemény, tisztán, keserűen és fölényesen nézett szembe korával: a sivár, mohó, korrupt és kíméletlen kapitalizmussal, imperializmussal, a háborús uszítókkal, a régen levitézlett úri osztállyal (amelyből — bár gyerekkora óta ellenségeként — maga is származott!), s főleg az első világháború után, élete utolsó két évtizedében kíméletlenül le is leplezte, elítélve örökítette meg korát.

Krúdy óbudai otthonában Zsuzsa lányával 1932-ben

De ez még mindig csak a felszíne — ha úgy tetszik: a látványosan realista része életművének. Krúdy, aki (különc alakjai szenvedésein, tébolyain, lázain, ritka örömén s még ritkább boldogságán, sokkal gyakoribb boldogtalanságán merengve) szinte minden művében az Időt akarja megállítani — nem visszaforgatni! —, az emberi lélek alvilági mélységeibe hatol le, szinte mitikus ősködökbe, Freud és Jung mély lélektani kutatásairól mit sem tudva, éppúgy, ahogy Dosztojevszkij sem sokat tudott a modern pszichológiáról, s mégis a máig legérvényesebb lélekrajzot adta az egészséges emberi lélektől kezdve a legbetegebbig, egészen a szélsőséges patológiáig.

Krúdyt ma sem ismerjük eléggé, sőt: sok szempontból félreismerjük. A XX. századi európai regény legnagyobb kísérletezője és — hangban, stílusban, módszerben — egyik megújítója volt.

Gordonka? érzelmesség? líra és álmodozás? Tücsökzene?

...Szép
piros sárkány repült a rét fölött...
S te is ott voltál mindenütt, tücsök!
s mint akkor s mint szirének éneke,
hív partra szállni a tücsökzene.

(Szabó Lőrinc)

Piros sárkány, amely száll a rét fölött, és a szirének éneke, amelyet Odüsszeusz csak az árbochoz kötözve mert meghallgatni — s hozzá a tücsökzene: hát nem ez volt Krúdy világa?!

Az „N. N.", ez a virtuális önéletrajz tele van „tücsökjelképpel". A tücsök volt a dajkám — ez a címe az első fejezetnek. A másodiké: Hol lakott a tücsök? A továbbiak: A tücsök művészete, A tücsök őszi látogatása, A kétlábú tücsök (ez maga Krúdy!), A tücsök szomorkodik, Tücsök és anyja, aztán egy betétnovella: Sóvágó tücske, Az igazi tücsök, Az öreg csősz véleménye a tücsök apjáról, A környékbeli tücskök, A régi szélmalom tücske. — Mindössze két fejezetcímből maradt ki a tücsök: A téli hajnal csodái és Milyen a lyuk?

Sokáig soroltam a tücsköket? — Csupán fel akartam hívni rá a figyelmet: Krúdy nagyon tudatosan szerkesztett minden művében, s a legkisebbnek látszó jellegzetességét sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Realista is volt, impresszionista, expresszionista is, de legfőképpen költő, a legnagyobbak közül való. Magányosan próbálta végig a modern próza dallamváltozatait, ebben is, mint a szerelemben, valami sohanemvoltat, valami tökéleteset, álomszerűen szépet keresett. S mi — teljes életműve ismeretében — úgy véljük: rá is talált.

Krúdy Zsuzsa:

Szindbád századik születésnapjára

De jó érzés megemlékezhetni édesapám centenáriumáról!

Nem múlott el bennem emléke, nem halványult el személye, hiszen nap, mint nap felidézhető, ahányszor bele-beleolvasok írásaiba. S lehet, hogy képzelődöm, de nem egyszer úgy tűnik, most hozzám szól, hozzám, utoljára született gyermekéhez. Akinek egykor ifjúsági könyvet ajánlott: „Kedves kisleányom, Zsuzsika... Lehet, hogy én már akkor nem leszek, mikorára te eljutsz a hosszú utakon a mesék országába. Azért már most megfogom kis kezedet, hogy könnyebben odatalálj a meseországban a királyhoz, Jókai Mórhoz..."

Látom magam előtt, amint íróasztalánál görnyed. Mellette füstölög cigarettája. A kora hajnal már itt találta, ha beteg volt, ha nem is aludt előzőleg. Délig, szinte megszakítás nélkül írt, míg el nem végezte napi penzumát, 16 oldalt.

Írásaiban szívesen idézte szüleit, nagyszüleit, különösen nagyatyját, az 1848—49-es honvédtisztet, kedves tájait, a Nyírséget, Szepességet, a Balatont, a Fővárost, s néhány magyar kisvárost. A külhoniak közül Bécset, ahol többször járt. Utazgatni, anyagiak hiányában nem volt módja.

Szívesen foglalkozott a magyar irodalom kincseivel, képviselőivel. Csak a tisztességeseket, emberségeseket, tehetségeseket becsülte!

Az Ady Endre éjszakáiban olvashatjuk: „Mert jegyezd meg magadnak, Ady Endre, hogy az a legutolsó íróféreg, aki úgynevezett társadalmi úton is akar érvényesülni. Ez a legfertelmesebb fajzat! Aki meghívókat les a zsúrokra, a zsidók vacsorái felett viccelődik keresztény társaságokban, míg a zsidók között a keresztények butaságait gúnyolja... Azért szeretlek Ady Endre, mert nem vagy ilyen."

Ha nem írt, olvasott. Már diákkorában elolvasta a hozzáférhető, legfontosabbakat. Élete utolsó éveiben, az óbudai fővárosi könyvtár olvasófüzetének tanúsága szerint az alábbi szerzőket kölcsönözte: Heine, Rilke, E. T. A. Hoffmann, T. Mann, Csehov, Chamisso, Poe, Galsworthy, Balzac, Turgenyev, Maupassant, Scott, Goethe, Kipling és Vas Gereben. — Igen szerette a magyar irodalom nagyjait és Puskint. Az Anyegin éveken át az éjjeliszekrényén feküdt, hogy mindig kéznél legyen.

Lakásunk, környezetünk, ruházatunk szegényes volt. Apám, igen pedáns, tiszta, ruháira vigyázott. (Otthon elnyűtt holmikban írt.) S bár csak néhány holmija volt, mindig elegánsnak hatott. Kalapot csak puhát viselt, s azt szerette „betyárosan" félrecsapni. Gombos cipőit könnyű járása miatt szinte sohasem kellett talpaltatni. Ernyőt soha, de botot (vastag bambuszból) mindig hordott. Ékszere nem volt, díszes inggombjai, nyakkendőtűi, már régen hűtlenül elhagyták. Csupán egy ezüstbe foglalt farkasfogat viselt kalapján.

Kevés beszédű, hallgatag volt, magáról szinte sohasem szólt. Rajongói állították, hogy „Gyula bácsi mindent tud." Valóban jól ismerte korának — de az előzőknek is — jelentős személyeit, eseményeit, problémáit.

Valaki azt írta róla, hogy kevés olyan írónk volt, akit annyira érdekelték a magyar vidék szokásai, életmódja, s embereinek köznapjai. Hozzáteszem: és a magyar ételek, ízek, a vendéglátás minden csínja-bínja. Több kötetet tennének ki azok az írásai, amelyek ezekkel foglalkoznak. Mesterfokon értett a főzéshez, de maga nem volt nagyevő. Különösen utolsó éveiben, amikor már sokat betegeskedett, szenvedett.

Ifjúkorában hatalmas testi erejéről ismerték, de ő senkit sem bántott, csak akkor ütött, ha belekötöttek, vagy ha másokat kellett megvédenie. Ezekben az években nagy szívtipró hírében állott. Soksok nőismerőse közül a legfontosabbakat, legemlékezetesebbeket írásaiban megörökítette.

Én is ismertem a Rezeda Kázmér szép élete Késő Fániját, a Hét bagoly Leonóráját. Jelentős volt életében az Asszonyságok díja Jellája és a sok helyen szereplő Pilisy Róza. Legkedvesebb leányalakjai édesanyámról, Zsuzsiról mintázódtak. Ő Az útitárs Eszténája, a Hét bagoly Áldáskája, a Rezeda Kázmér Tinije, az Asszonyságok díja Natáliája, a Bukfenc Gyöngyvirágja és a Boldogult úrfikoromban Vilmája.

A Bukfenc egyik kiadásának előszava így szól:

„Kedves Gyöngyvirág, ismét eszembe jutottál, mint reggel a szép álom. Ismét a régi szerelemmel gondolok boldog ifjúságunkra. Légy víg, mint én. Hisz senki se veheti el tőlünk azt, ami egyedül a miénk: emlékeinket..."

Az egyesek által felelőtlenül, tévesen csak „ködlovagnak", csak „bohémnek" kikiáltott Krúdy Gyula ötvennégy és féléves koráig, haláláig: 87 regényt, 2380 elbeszélést, 1780 tárcát, cikket és 30 jelenetet, színdarabot írt, az év végén megjelenő Gedényi-féle bibliográfia szerint. — A centenáriumra szántuk a Gordonkázás című kötetet is, Krúdy önéletrajzát.

Krúdy Gyula temetésén egyik írótársa így búcsúzott tőle:

„Írók, álljuk körbe ravatalát. Nézzétek ezt a roncsaiban is nemes testet, mert életnek is, testnek is rendkívüli volt... Egy korban, amikor a betű teljesen megbukott, tántoríthatatlan tisztaságú művész tudott maradni..."